

Александра З. Николајевић¹
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

Прегледни научни рад
UDK 316.324:331.5
Примљено: 22.4.2022.

Ревидирана верзија: 20.9.2022.
Одобрено за штампу: 21.9.2022.

DOI: <https://doi.org/10.46630/gsoc.29.2022.02>

НЕОЛИБЕРАЛИЗАМ И ФЛЕКСИБИЛИЗАЦИЈА ТРЖИШТА РАДА

Апстракт: Предмет рада представљају политичке, економске и социјалне промене након 1980-их година сагледаване као последица развоја неолибералне доктрине и имплементације неолибералних политика. Неолиберална доктрина апострофира важност слободе, односно, ослобађање друштва од државног интервенционизма карактеристичног како за социјалистичку тако и кејнзијанистичку доктрину. Оваквим идејним премисама, неолиберална доктрина припремила је терен за спровођење неолибералних политика што најчешће подразумева укидање државних регулација економских активности, приватизацију јавних предузећа, либерализацију трговине, смањење буџетских издатака и редукацију државе благостања. Указивање на промене на тржишту рада које доноси неолиберални заокрет централни је циљ овог рада. Неолиберални протокол подразумевао је крупне институционалне реформе у виду смањења протективности радног законодавства и промицања веће динамичности тржишта рада, док се неолиберализација тржишта рада углавном односила на захтеве за дерегулацијом и флексибилизацијом тржишта рада (притом захтеви могу и не морају бити међусобно повезани). Наведене иницијативе нису искључиво последица уверења неолиберала да постојеће законске одредбе превише штите раднике или су неправедне према појединим групама радника, већ и да имају штетан утицај на економску производњу онемогућавајући послодавцима брзо прилагођавање екстерним променама. Као последица захтева за повећањем економске компетитивности, дерегулација и флексибилизација постају пожељне методе којима државе настоје реструктурирати сопствена тржишта рада.

Кључне речи: неолиберализам, неолибералне политике, дерегулација, флексибилизација, тржиште рада

Увод

Осамдесетих година двадесетог века дешавају се екстензивне економске и финансијске реформе на глобалној сцени као реакција на економске кризе 1970-их година. Поменуте реформе представљају отклон од издашних програ-

¹ aleksandra.nikolajevic@filfak.ni.ac.rs

ма конституисаних држава благостања у послератном периоду. Политике ових држава одликовале су се широким обухватом услуга и сигурношћу које су пружале својим грађанима (познатије као кејнзијанска политика), организовале су друштво на принципима социјалне заштите и сигурности, политике пуне за послености и субвенцијама, што је исходovalo добрим животним стандардом. Сет политичких и економских мера јавља се са Роналдом Реганом (Reagan) у Америци и Маргарет Тачер (Thatcher) у Британији што представља дисконтинуитет са протективном кејнзијанском политиком. Наведене промене подразумевају низ мера: укидање синдикалних и демократских права, укидање субвенција, приватизацију државних предузећа и јавних услуга, повлачење државе из програма социјалне сигурности и заштите, све већи степен дерегулације и флексибилизације у области рада и радних права, као и промене у перцепцији самих људи (Berč & Mihjenko, 2012: 268; Harvi, 2012: 13–16). Описане реформе у литератури углавном се називају неолибералном револуцијом. Концепт неолиберализма чини се важним јер настоји да скрене пажњу на доминантне економске моделе након 80-их година двадесетог века. Несумњиво, неолиберализам се не огледа искључиво у прекиду са кејнзијанизмом већ и у чињеници да су неолибералне политике постале прокламован пут на глобалном нивоу без познате конкурентне алтернативе.

Неолиберална револуција проширила се глобално наглашавајући важност тржишта и тржишних решења, приватизације државних ресурса и уклањања државних интервенција. Међутим, неолиберализам је иницирао и бројне промене на тржишту рада. Утицај неолиберализма на тржиште рада огледа се у редукцији владиних прописа (дерегулацији) на минимум прихватљивих стандарда, фаворизујући захтеве послодаваца за већом флексибилизацијом радне снаге. Последице, флексибилизација води различитим врстама реструктурирације фирми и трансформацији радних односа што несумњиво утиче на сам квалитет рада (Kalleberg, 2011: 13). Захтеви за дерегулацијом и флексибилизацијом могу се сагледати као неолиберални протокол за реструктурирацију протективних тржишта рада карактеристичних за кејнзијанистички период.

Сумарно, предмет овог рада представља продор неолибералних идеја у идеолошкој и политичкој сфери. Осврт на интелектуално порекло и учења карактеристична за неолиберализам централна су настојања у раду, премда се упућује и на почетке политичке имплементације неолибералних идеја и промене које су оне са собом доносиле. Циљ рада је указивање на институционалне промене на тржишту рада које кореспондирају са неолибералним заокретом, а оличене су у смањењу „ригидности“ радног законодавства са намером повећања економске компетитивности. Рад настоји да укаже на доминанте процесе дерегулације и флексибилизације тржишта рада као битне стратегије неолибералног пројекта.

Неолиберализам

Са намером да се неолиберализам разуме у свој његовој комплексности, ваљано би било његов настанак и „сазревање“ ставити у адекватан историјски контекст. Неолиберализам суштински представља захтев за преобликовање кензијанистичке економске доктрине која је уживала популарност након Другог светског рата и сама представљала реакцију на економску кризу у временском интервалу од краја 20-их до самог краја 30-их година 20. века. Такозвана „Велика депресија“ изазвала је огроман народни бес и подстакла тадашње економске мислиоце на идеју да држава треба бити много више од „ноћног чуvara“ како су то говорили класични либерали. Истакнути економиста Џон Мејнард Кејнс (John Maynard Keynes), чије су економске теорије основа кејнзијанизма као економске парадигме, доводи у питање уверења класичних либерала да тржиште самостално исправља дејства кризе и враћа економију у равнотежу. Кејнс је сматрао да држава мора интервенисати како економија не би остала заглављена у кризи. Залагао се за експанзивну монетарну политику и велику јавну потрошњу са циљем препорода економије, односно, отварања нових радних места и повећања агрегатне тражње. Повећање агрегатне тражње последично стимулише приватни сектор ка проширењу производње и инвестиција сходно чему може да генерише веће профите. На овом месту пожељно је нагласити Кејнсово уважавање тржишног принципа премда је и сам био оштар критичар принципа саморегулишућег тржишта (Steger & Roy, 2010: 5–6; Biebricher, 2019: 16).

Примена Кејнсових идеја, карактеристична за простор који се углавном назива Запад (што представља одредницу за западну Европу и Северну Америку), довела је до периода често називаног „златно доба контролисаног капитализма“ са оквирним трајањем од 1945. до 1975. године. Националне владе у овом периоду контролишу токове новца и успостављају високе порезе за богате што подстиче стварање опсежне државе благостања (Steger & Roy, 2010: 7). Наведени период био је обележен екстензивним државним интервенционизмом са сврхом не само повећања економске продуктивности већ и задовољења основних социјалних циљева.

Три деценије златног доба контролисаног капитализма одликоване су високим привредним стопама раста, повећањем куповне моћи, ниским стопама незапослености, побољшањем материјалног стандарда и социјалном заштитом без преседана у људској историји. Међутим, низ економских криза догодио се 1970-их година, и то као последица пада профитних стопа са једне стране, а са друге као последица „нафтних шокова“ доприневши структурној кризи и појави „стагфлације“ (Steger & Roy, 2010: 9; Dumenil & Levy, 2005: 9; Puljiz, 2005: 8). Дуготрајна стагфлација принудила је политичке елите да трагају за алтернативним решењима која могу олакшати излазак из кризе. У таквој ситуацији, продор неолиберализма био је додатно олакшан интерним поделами у кејнзијанистичком табору који није успео да обезбеди ефикасан прототип за надметање са неолибералним моделом (Palley, 2005: 22).

Неолиберализам се свакако не може свести на десет заповести и неколико начела, нити представља ригидну скрипту коју све државе копирају и према њој уређују социоекономске односе, већ се пре може разумети као скуп флексибилних учења склоних хибридизацијама и варијацијама сходно локалним контекстима (Van, 2016: 3; Mirowski, 2009: 428). Међутим, то не значи да је пожељно говорити о неолиберализмима пре него неолиберализму јер на тај начин последично настају додатне потешкоће у дефинисању различитих верзија неолиберализама и веза које их и даље чине сличним. Потешкоће приликом дефинисања неолиберализма су бројне, нарочито ако се као задатак постави откривање саме суштине неолибералног мишљења присутног у свим варијацијама и политичким имплементацијама неолиберализма (Biebricher, 2019: 11–12). Из разлога што неолиберализам представља веома широк концепт и не подразумева „чист систем идеја“ који показује отпорност варијацијама и контекстуалним приликама, зарад његовог разумевања можда је најбоље осврнути се на два појавна облика довољно широка да омогућавају хетерогеност: 1) доктрине и учења неолибералне мисли које апострофирају основне системе уверења; 2) сет јавних политика као продукт имплементације неолибералног мишљења.

Неолиберална доктрина

Интелектуално порекло неолиберализма махом се везује за иницијативу стварања друштва Мон Пелерин од стране Фридриха фон Хајека (Hayek) априла 1947. године. Друштво је представљало својеврсну „неолибералну интернационалу“ (премда реч неолиберализам није била присутна у њиховим актима), док су неки од истакнутих чланова били Лудвиг фон Мизес (Mises), Милтон Фридман (Friedman) а у одређеном периоду и Карл Попер (Popper) (Harvi, 2012: 36; Biebricher, 2019: 13).

Основну забринутост чланова друштва Мон Пелерин према њиховим речима представљала је растућа „плима колективизма“, било да се ради о комунизму или неким мање радикалним формама кензијанистичке државне интервенције. Хајек и његове идеолошки блиске колеге настојали су да оспоре Кејнзове идеје сматрајући да сваки облик државне интервенције представља колективистичко планирање, описујући их непожељним и штетним јер наводно воде новим облицима инжењерског деспотизма (Steger & Roy, 2010: 15; Biebricher, 2019: 20). Хајек апострофира да сви облици планирања којим се жели регулисати конкуренција нужно воде економској неефикасности, објашњавајући да су по среди два неспојива економска начела чија комбинација не може имати позитивне ефекте. Сваки покушај државног интервенционизма онемогућава адекватну конкуренцију и спречава тржиште да ваљано координише индивидуалне акције (Хајек, 2012: 43–44). Неолиберална аргументација не може се свести искључиво на жељу за побољшањем економске ефикасности, напротив. Њихова визија економске сфере треба да гарантује очување политичких идеала што неолиберали сматрају најважнијим захтевом.

Неолиберална доктрина афирмише политички идеал слободe као основну цивилизацијску вредност константно угрожавану не само од стране фашистичких и комунистичких диктатура, већ и од разних облика државних интервенција (наметањем колективног мишљења слободном суду појединаца). Рецепт за елаборирану афирмацију слободe постиже се стварањем неолибералне државе са императивом заштите интереса приватне својине, приватних предузећа, мултинационалних корпорација и финансијског капитала (Harvi, 2012: 19, 22). Унутар исте линије аргументације, Фридман (Friedman, 1992: 22) истиче да државни интервенционизам карактеристичан за кејнзијанистички период убрзава колективистичку тенденцију која се огледа у чињеници да благостање (а не слобода) постаје доминантно вредносно усмерење демократских земаља. Најзад, чини се јасним да се група окупљена око друштва Мон Пелерин није оштро противила само социјалистичком захтеву за једнакошћу, већ и кејнзијанистичком захтеву за благостањем сматрајући да горенаведени захтеви креирају економску сферу у којој су угушени предуслови за друштво које баштини вредност слободe.

Фридман (Friedman, 1992: 21) рецимо сматра да иако историја познаје друштва организована по принципима тржишта и приватне својине која нису била одликована политичком слободом, не постоји економско тоталитарно друштво које је успело да обезбеди поменуту политичку слободу. Стога Фридман закључује да слободно тржиште представља нужан, али не и довољан услов стварања истински слободног друштва. Говорећи о истоврсним опасностима државног интервенционизма, Хајек (Хајек, 2012: 87) истиче да „бити контролисан у нашим економским тежњама значи бити контролисан увек“, јер „економска контрола није само контрола једног сектора људског живота одвојеног од остатка живота“. Међутим, опасност по индивидуалну слободу не представљају само мешања државе у економске процесе већ и разноврсни механизми редистрибуције добара. Фридман (Friedman, 1992: 179) упозорава да је постојање прогресивних пореских стопа са циљем редистрибуције богатства такође опасност по индивидуалну слободу јер представља облик присиле одузимајући од једних како би се дало другима. Проблем не представљају само прогресивне пореске стопе (исто, 1992: 20) већ и облици обавезних система социјалне сигурности попут пензијског осигурања, и то на начин обавезивања појединаца да издвајају одређени проценат својих примања у фондове осигурања што по овом аутору такође представља вид лишавања одређеног дела личне слободe.

Чланови друштва Мон Пелерин декларисали су се као либерали, преваходно због своје посвећености очувању идеала слободe. Међутим, етикета „неолиберал“ створена је због њиховог заговарања принципа слободног тржишта истицаних од стране неокласичних економиста (Алфред Маршал / Alfred Marshall/, Стенли Џевонс /Stanley Jevons/, Леон Волрас /Leon Walras/) који су тежили ревидирању класичних теорија Адама Смита (Adam Smith) и Дејвида Рикарда (David Ricardo). Премда су се чланови друштва Мон Пелерин махом ослањали на неокласичну економију, остали су верни концепцији Адама

Смита по којој скривена рука тржишта најбоље регулише чак и основне људске нагоне (халапљивост, похлепа, моћ) и напослетку доприноси добробити свих. Међутим, на овом месту треба скренути пажњу да је Адам Смит иако сам сковао термин невидљива рука, исти употребљавао на различите начине чиме је промовисао широки распон значења. Постоји индиција да су неолиберали злоупотребили поменути термин јер су га користили искључиво као објашњење слободнотржишних сила, занемарајући да је сам Адам Смит на појединим местима термин невидљива рука користио алудирајући на дистрибутивну руку. Из изложеног постаје јасно због чега неолиберална доктрина бива дубоко супротстављена свим облицима државних интервенција заговараних у кејнзијанистичкој доктрини (Harvi, 2012: 37; Хајек, 2012: 38; Sedláček, 2011: 197–199).

Неолиберално учење полази од претпоставке да ниједан људски мозак не може обрадити информације боље од тржишта (Mirowski, 2009: 435) због чега тржиште представља ефикаснији механизам од било каквог државног плана. Фридман се (Friedman, 1992: 34) сходно реченом залаже за широку примену тржишних принципа сматрајући да се тиме смањују друштвене напетости. Наведени ауторов закључак проистиче из уверења да што је више области покривено тржишним принципом – мање је тема око којих треба доносити политичке одлуке. Већина неолиберала деле заједничка уверења да тржишна решења нуде одржив економски раст, подупиру приватно предузетништво зарад економске ефикасности, али и обезбеђују одсуство инфлације као један од најважнијих друштвено-економских приоритета (Steger & Roy, 2010: 20).

Како би обезбедила два важна захтева неолиберала попут широке примене тржишних решења и очувања слободе, држава се мора свести искључиво на „посматрача“ (Friedman, 1992: 36). Међутим, на овом месту важно је истаћи да неолиберали теже да се дистанцирају од захтева класичних либерала за такозваном *laissez-faire* економијом. Сам Хајек (Хајек, 2012: 23) наглашава да је инсистирање на поменутом начелу (*laissez-faire*) од стране појединих либерала нашкодило либералним циљевима имајући у виду да се конкурентна тржишна економија може креирати само успостављањем строгих правила у економској сфери. Насупрот класичним либералима, неолиберали сматрају да се услови настанка адекватног тржишног система огледају у њиховој политичкој креацији, изражавајући резерве да се он спонтано може развити природним путем. Неолиберали, дакле, имају за циљ да редефинишу облик и функције државе, али не и да је униште (Mirowski, 2009: 434, 436). Према неолибералној доктрини, држава треба да гарантује слободу индивидуалних права и приватне својине, као и да обезбеди владавину права, институције слободног тржишта и трговине кроз несметан проток робе и капитала. Како би држава била у стању да обезбеди наведене захтеве неопходно је да поседује монопол над применом силе (Harvi, 2012: 89–90). Сходно инсистирању да идеал слободе директно зависи од економске сфере, односно, од могућности државе да обезбеди функционисање слободног тржишта, неолиберали развијају читав систем уверења о специфичној организацији економске сфере како би тржиште било учинковито и одрживо.

Неолиберална доктрина преваходно полази од приватне својине као иманентне нужности за функционисање тржишта, због чега се истиче неопходност приватизације јавних земљишта и сектора које контролише или регулише држава. Приватна својина, сходно овој доктрини, подстиче конкуренцију од које целокупна заједница има користи. Приватно предузетништво и иницијатива доприносе иновацијама и стварању богатства због чега је важно поштовати и право интелектуалне својине као својеврсни подстрек иновацијама. Неолиберали сматрају да континуирани економски раст води бољем животном стандарду свих грађана, премда иду и корак даље сматрајући тржишна решења најбољим начином да се свет ослободи сиромаштва (Harvi, 2012: 90).

Неолиберали полазе од претпоставке ултимативне заштите капитала и његовог слободног кретања између националних граница (Mirowski, 2009: 438). Слободна мобилност капитала представља још један од нужних императива за стварање учинковитих тржишних привреда. Све баријере мобилности капитала морају бити превазиђене, било да су по среди баријере између сектора, региона, или пак држава. Другим речима, државни суверенитет над токовима роба и капитала треба бити „предат“ глобалном тржишту јер ће међународна конкуренција побољшати ефикасност и продуктивност, снизити цене и контролисати инфлаторне тенденције (Harvi, 2012: 91). Неолиберали заговарају глобално међузависну економију као „незамењив алат за стварање бољег света“ (Steger & Roy, 2010: 11). Сходно елаборираном, неолиберализам у свом захтеву да свет мора бити ослобођен сваке врсте протекционизма истиче глобалне претензије што ће се у наставку рада приказати у форми конкретног пута којим је пројекат неолиберализације пошао.

Тврдња да је принцип организовања економије базично питање остваривања слободе јасно нам указује због чега поједини аутори инсистирају на неолиберализму као економској доктрини (Steger & Roy, 2010: 12). Неолиберали сматрају да економска слобода не може бити подређена политичкој слободи, нити се економска слобода може свести на материјалну производњу. Напротив, она је снага која обликује све сфере суштински отвореног и слободног друштва (Friedman, 1992: 19; Хајек, 2012: 95; Steger & Roy, 2010: 15).

Међутим, придавање оволике важности економским питањима наспрам политичких неминовно артикулише захтеве неолибералних теоретичара за одвајањем политике од економије, а последично и до амбивалентних ставова према појединим демократским праксама. Неолиберали су видели потенцијалну опасност у захтевима владавине већине јер могу угрозити идеале слободе наметањем колективне воље кроз државни интервенционизам. Стога неолиберали фаворизују управљање од стране експерата и елита и сматрају корисним изоловање кључних институција (попут централне банке) од парламентарних притисака (Harvi, 2012: 92). Поред начелне сагласности неолиберала да демократија представља најефикаснији механизам за остваривање идеала слободе појединца, она је остварива искључиво успостављањем слободног тржишта јер појединци само у том случају неће зависити од државе. Међутим, сам Хајек (Хајек, 2012: 63–65; Хајек, 1998: 96–97) наглашава неефикасност парламента

приликом вођења економских послова сматрајући да мењање обимних економских планова (кроз нацрте закона) од стране демократске скупштине не производи ништа смислено. Проблематично је одлучивање демократским путем о свим друштвеним питањима јер су интереси које је неопходно помирити неким економским планом у великој мери дивергентни што онемогућава консензус унутар демократске скупштине. Због тога је, сматра Хејек, руковођење економским делатностима и планирање у економској сфери неопходно препустити засебним телима чиме се редукује опсег (економских) питања која се решавају демократским поступком. Фридман (Friedman, 1992: 26) такође сматра да је идеал слободе под претњом присилне моћи био од стране монарха, диктатора, олигарха или власти већине. Очување слободе захтева ослобађање економских активности политичког утицаја јер на тај начин економија ограничава политичку моћ. Од демократије, по схватању Хајека, не треба правити фетиш. Демократија није циљ сама по себи већ представља средство за остваривање идеала слободе, стога као таква није непогрешива нити сигурна (Хајек, 2012: 68; Најек, 1998: 97).

Међутим, идеал слободе који неолиберали сматрају неприкосновеним и загарантованим од стране слободног тржишта довео је до спуштања одговорности за економске исходе искључиво на појединце. Одговорност за лични успех или неуспех сноси сам појединац јер је његовом (не)успеху допринело одсуство или присуство врлина, односно, ниво људског капитала док се структурне околности у потпуности занемарују (Harvi, 2012: 91; Haralambos & Holborn, 2002). Оваква перспектива суштински пренебрегава важност структуралних ограничења за хијерархијско позиционирање појединаца на тржишту рада, као и одсуство реалне могућности да сви појединци имају једнаке шансе за изградњу људског капитала чиме бивају конкурентни на тржишту рада. Оваква перспектива атомизоване одговорности неолибералног пројекта представља опасност по канале друштвене покретљивости доприносећи саморегулацији слојева у друштву. Појединци из различитих друштвено економских слојева, ма колико импрегнирани неолибералном слободом, немају идентичне структурне могућности због којих људи из виших слојева могу генерисати виши ниво људског капитала који им последично гарантује бољу позицију на тржишту рада.

Разлози продора неолибералне мисли могу се објаснити њеном све израженијом популарношћу у академском свету, нарочито на Чикашком универзитету на којем је истакнута и нашироко позната личност био Милтон Фридман. Нобелове награде за економију додељене Хајеку 1974. и Фридману 1976. године додатно су допринеле легитимизацији неолибералних идеја (Harvi, 2012: 39). Легитимизација и популаризација неолибералних доктрина, као и поменута криза 1970-их, створиле су адекватне околности и подстакле примену неолибералних политика. Начини имплементације неолибералних политика и њихов временски след кроз историју задатак је следећег поглавља.

Неолибералне политике

Почеци неолибералних политика се са пуним правом везују за владу Маргарет Тачер у Великој Британији и владу Роналда Регана у Сједињеним Америчким Државама. Међутим, први експеримент са неолибералном државом догодио се у Чилеу 1973. године након Пиночеовог (Pinoche) војног пуча. Његову реализацију подржале су америчке корпорације, ЦИА и тадашњи амерички државни секретар Хенри Кисинџер (Henry Kissinger). Пуч је био усмерен против демократски изабране владе Салвадора Аљендеа (Salvador Allende) чије су најаве социјалистичких реформи угрозиле интересе локалних пословних елита. Након уклањања Густава Лија (Gustavo Leigh), ривала у борби за власт, Аугусто Пиноче у владу доводи групу економиста познату као „чикашки момци“ са задатком реструктурирације чилеанске економије према неолибералном моделу. Њихов први подухват био је преговор о кредитима са Међународним монетарним фондом, док је касније уследила приватизација јавне имовине, сектора социјалне заштите, као и омогућавање приватне и нерегулисане експлоатације природних ресурса. Олакшан је приступ страним директним инвестицијама, гарантовано је право страним фирмама да изврше репарацију профита генерисаних пословним операцијама на територији Чилеа док је једино бакар као стратешки ресурс остао у државном сектору зарад одржања буџетске виталности. Међутим, почетно оживљавање чилеанске економије било је кратког даха због латиноамеричке дужничке кризе 1982. године која је увела економију у рецесиони ток. Као последица наведеног у Чилеу се наредних година водила прагматичнија и не одвише идеолошки обојена неолиберална политика. Овај чилеански експеримент послужио је као инструктиван водич за скретање ка неолибералним политикама владама Маргарет Тачер и Роналда Регана (Harvi, 2012: 22–24).

Маргарет Тачер бива изабрана за премијерку Велике Британије 1979. године, док је период њеног политичког деловања препознатљив по одбацивању кејнзијанизма и окретању ка неолибералним реформама сматрајући их неопходним за излазак из стагфлације 1970-их. Сет опсежних реформи које Маргарет Тачер у овом периоду енергично спроводи укључују: напуштање државе благостања и смањење буџета за јавну потрошњу; обрачунавање са моћним синдикатима и свим формама солидарности које не доприносе флексибилности; приватизацију јавне имовине (чак и социјалних станова); смањење пореза; стварање повољне пословне климе за привлачење страног капитала (исто, 2012: 39–40). Поред спровођења овако радикалних реформи, Маргарет Тачер остала је упамћена по чувеној изјави „нема алтернативе“ (њеној неолибералној агенди, курзив А. Н.) премда је обилато критикована због свог економског детерминизма и редукације државе благостања. Поменута изјава била је утолико значајнија што политичка левица није успела да понуди алтернативни модел који би дезавуисао реформе М. Тачер (Steger & Roy, 2010: 21). Међутим, не треба занемарити потешкоће и изазове укидања неолибералних институција и закона када се већ једном успоставе.

Још је влада Џимија Картера (Jimmy Carter) у Сједињеним Америчким Државама била отворена за напуштање појединих кејнзијанистичких мера као вид изласка из стагфлације. Међутим, испоставиће се да победа Роналда Регана 1980. године представља још снажнији заокрет ка неолибералној реформи укључујући редукацију пореске политике, дерегулацију тржишта рада, смањење буџетских расхода за финансирање социјалне политике, као и нападе на синдикате и њихово потискивање (Puljiz, 2005: 122–123; Harvi, 2012: 42). Реганова администрација водила је интензивну кампању против гломазне државе што је подразумевало супротстављање државним регулацијама у низу сфера попут животне средине, заштите на раду и здравствене заштите. Сагласно оваквом политичком стајалишту Реганова влада приступила је опсежној дерегулацији са циљем стварања повољне пословне климе и неограничених тржишних слобода (почев од авио-саобраћаја и телекомуникација до финансија) (Harvi, 2012: 43). Поред оштре фискалне политике и интензивне дерегулације, Реган пажњу посвећује и платформи „Нови федерализам“, односно, децентрализацији власти вођену претпоставком да мање (децентрализоване) владе позитивно утичу на значајан пораст тржишне ефикасности и конкурентности (Steger & Roy, 2010: 31).

Премда владе Маргарет Тачер и Роналда Регана представљају почетни талас неолибералних политика усмерене против кејнзијанистичке „скупе државе“ и државног интервенционизма, неолиберализам релативно брзо успева да се наметне као глобална „парадигма“, па многе земље крећу са парцијалним или потпуним усвајањем неолибералне политике. Након 1982. године, утицај кејнзијанизма у редовима ММФ-а и Светске банке постаје минималан што ове институције последично успоставља као корифеје неолибералне доктрине. Уступци репрограма дугова држава дужника од стране ових институција компензовани су успостављањем захтева „структурног прилагођавања“ ових земаља. Другим речима, принудно се имплементирају институционалне реформе са посебном усмереношћу на смањење јавне потрошње, редукацију државе благостања, флексибилизацију тржишта радне снаге и приватизацију јавне имовине (Harvi, 2012: 47; Kovačević, 2019). Неолиберализам се брзо ширио светом препоручујући такозване „шок терапије“ свим бившим социјалистичким земљама источног блока. Засигурно, усвајање „шок терапија“ није увек био вољни већ неретко и принудни процес. Поред елита као ентузијастичних имплементатора неолибералних реформи, друга струја је овакав вид структурног прилагођавања сматрала горком пилулом која се мора попиту зарад неопходних зајмова од стране ММФ-а и Светске банке. Трагом изложеног, можемо установити да се неолиберализам на глобалном плану манифестује кроз специфичан сет јавних политика (Steger & Roy, 2010: 14–19; Kovačević, 2019: 23–26) што углавном подразумева: 1) приватизацију јавних предузећа; 2) либерализацију трговине; 3) дерегулацију економије; 4) редукацију јавне потрошње. У контексту дерегулације економије, неолиберализам испољава нужан захтев институционалног реструктурирања тржишта рада како би се обезбедила већа компетитивност, а то је дерегулација или флексибилизација тржишта рада.

Неолиберално тржиште рада

Неолиберална доктрина не одступа много у већ елаборираним претпоставкама и када је у питању тржиште рада. Политика неолиберализма у сфери тржишта рада подразумева афирмисање дерегулације и флексибилизације што последично води смањењу минималних зарада, подривању синдиката и повећању несигурности запослења на тржишту рада. Раније изложене политике компатибилне су са неолибералном доктрином која сматра да заштита запослења и ригидност плата нису пожељне у отвореној и слободној економији. Међутим, како би пројекат флексибилизације и дерегулације био у потпуности спроведен, политичке елите морале су се обрачунати са свим формама солидарности које ограничавају акумулацију капитала (Harvi, 2012: 102; Palley, 2005: 23). Стога су, у име светог идеала слободе индивидуалног радника, синдикати са великим степеном моћи морали бити ослабљени, разорени или дисциплиновани.

Како би се обрачунали са моћним синдикатима, влада Роналда Регана морала је ставити до знања синдикатима да нису пожељни учесник дијалога у владиним саветима те су укинута уговори којима се прописивао однос снага између корпорација и синдиката 1960-их. У Великој Британији је тај задатак био незнатно тежи него у Сједињеним Америчким Државама. Послератна владавина лабуристичке партије У Великој Британији омогућила је синдикатима изванредан степен институционалне подршке и јаку преговарачку моћ, стога је влада Маргарет Тачер спровела нешто перфиднију политику према синдикатима. Са циљем да се избори са моћним синдикатима, „створила“ је Велику Британију страним компанијама и иностраним улагањима истичући да ће слободно тржиште одлучити који послови (не би) требало да буду сачувани (Harvi, 2012: 78, 84; Steger & Roy, 2010: 42). Потискивање традиционалне индустрије страном конкуренцијом била је свесна одлука Маргарет Тачер чиме је настојала умањити моћ синдиката.

Обрачунавање са моћним синдикалним организацијама није био примарни циљ неолибералних политика, већ један од кључних и нужних корака ка дерегулацији и флексибилизацији тржишта рада. Интереси синдиката били су оштро супротстављени интересима капитала. Захтев капиталиста за флексибилним тржиштем имплицира способност брзог прилагођавања радне снаге потребама капитала чиме би се подстакла продуктивност и ефикасност привреде. Страна капиталиста је стога тежила да на располагању има радну снагу коју могу једноставно уполити, отпустити, једнократно ангажовати и то без превеликих трошкова радне снаге. Синдикати су, са друге стране, тежили извесношћу и заштити радних места што је било неспојиво са захтевима за флексибилним тржиштем рада и диверзификованим аранжманима запошљавања.

Флексибилност постаје важан стратешки циљ када је по среди реструктурирање тржишта рада. Спроводи се са циљем повећања стопе запослености кроз промоцију нестандартних облика запослења попут рада на одређено вре-

ме, рада на непуно радно време, али и агенцијског запошљавања (De Stefano, 2014: 254). Неолиберална револуција на тржишту рада огледа се у редукцији владиних прописа на минимум прихватљивих стандарда, фаворизујући захтеве послодаваца за већом флексибилизацијом радне снаге. Флексибилизација исходује различитим облицима реструктурирања фирми и трансформацијом радних односа. Међутим, идентификоване су и бројне последице флексибилизације тржишта рада по саме запослене, а неке од учесталијих јесу ниже зараде, већа несигурност посла и слабија заштита на раду (Kalleberg, 2011: 13; Harvi, 2012: 102–103).

Заокрет ка неолиберализму извесно подразумева фаворизацију интереса капитала и реструктурирању тржишта рада сходно његовим интересима. Исход поменутих тежњи (премда не иницијално као циљ по себи) представља пролиферација нестандартизованих радних аранжмана. Индикативан је пример владе Роналда Регана из 1983. године која повлачи готово 40% одлука донетих 1970-их јер су биле окарактерисане као исувише повољне за раднике (Harvi, 2012: 77).

Треба нагласити да се у литератури дерегулација и флексибилизација, као аутентични захтеви неолиберализације, неретко користе као синоними доприносећи концептуалној конфузији. Још је Дарендорф (Dahrendorf, 1995: 7) запазио да „флексибилност значи отклањање крутости, док се дерегулација односи на ограничавање мешања владе чиме се у крајњој линији помаже у стварању флексибилности“. Поменути концепти могу али и не морају нужно бити међусобно повезани. Флексибилност тржишта рада може бити последица дерегулације јер инсистирање на одсуству државног мешања у поједине секторе може исходovati бржим, једноставнијим и јефтинијим организовањем радне снаге. Са друге стране, флексибилност може бити (и често јесте) превасходно последица ререгулације (Regini, 2003: 14), односно, ефекат промена регулаторних режима који отварају могућност већој динамичности тржишта рада.

Дерегулација

Неолиберални заокрет активно промовише мере дерегулације тржишта рада као реакцију на кејнзијанске регулаторне и фискалне политике. Деререгулација кореспондира са захтевом за „више тржишта“ где нема простора за државном интервенцијом и регулацијом (Heydebrand, 2013: 691–692). Међутим, термин дерегулација не употребљава се искључиво у контексту укидања регулатива у сфери тржишта рада већ се под њим неретко подразумева покушај уклањања или ревидирања одређених „ригидних“ (протективних) права радника (Deakin, Reed, 2003: 116). Деререгулација у смислу наведеног може обухватити различите аспекте законодавства, стога о деререгулацији можемо пре говорити као о партикуларном него општем процесу. Она углавном обухвата специфичне делове закона окарактерисане као превелико уплитање државе у регулацију радног односа због чега није неопходно деререгулисати целокупно радно зако-

нодавство већ само „проблематичне“ делове. Међутим, дерегулација за њене заговорнике није циљ по себи већ се заговара како би се њоме постигла флексибилизација тржишта рада.

Заговорници дерегулације тржишта рада сматрају да је либерализовано тржиште рада и радних односа пожељно јер се тиме боље оптимизују циљеви социјалне заштите, подстиче запошљавање и постиже већа ефикасност. Захтев за већом дерегулацијом тржишта рада подразумева флексибилније заснивање радног односа, прилагодљиво дефинисање зарада, али и олакшано отпуштање повезано са значајном редукацијом права из радног односа. Унутар ове фракције могу се чути тврдње о негативним ефектима ригидног законодавства у Европи истичући високе стопе незапослености и отежан повратак радне снаге на тржиште рада. Флексибилизацијом би се, судећи по овој аргументацији, повећала перформативност економије што би последично водило смањењу незапослености и извесности у запошљавању. Пожељност дерегулације се, напослетку, огледа у све већој флексибилности свих аспеката радних односа (Esping-Andersen & Regini, 2003: 2, Regini, 2003: 11–14).

Неолиберални захтеви за дерегулацијом истичу негативне аспекте ригидног тржишта рада, апострофирајући да тржиште рада мора бити довољно флексибилно како би адекватно одговорило изазовима глобалне економије. Глобални захтеви приморавају компаније на константну реорганизацију производње и прилагођавање радне снаге сходно захтевима и тражњи на тржишту. Политике појединачних компанија не подразумевају више истоветна правила за све категорије запослених, због чега је успостављање јединствених правила на централном националном нивоу (попут регулације зараде, радног времена, мобилности или уласка на тржиште рада) све мање прикладно за њихове проблеме и изазове са којима се суочавају на глобалном тржишту (Regini, 2003: 12–13). Као кључни захтев компанија се у организацији производње све више истиче флексибилност, наглашавајући негативне ефекте ригидног тржишта рада.

Захтеви за све већом дерегулацијом често су били и предмет критика. Неретко се истиче раст неједнакости у сфери дистрибуције богатства и све већа поларизација богатих и сиромашних као нужна последица дерегулације. Минимална уређеност радних односа утиче на положај одређених групација на тржишту рада у смислу раста лоше плаћених послова, мање сигурности и редукације права из радних односа што смањује индивидуално (али и породично) благостање. Између осталог, наведени ефекти дерегулације тржишта рада могу нарушити социјални консензус и довести до интензивираних сукоба (Esping-Andersen, 2003: 77–90). Упркос назначеним критикама, легитимизација неолибералних политика након 1980-их година допринела је имплементацији многих дерегулаторних захтева у циљу флексибилизације тржишта рада. Флексибилизација се претежно користи као ресурс за легитимисање мера дерегулације због чега ће у наставку рада бити више речи о главним стратешким циљевима реформи након 1980-их.

Флексибилизација тржишта рада

После 1980-их година креирање флексибилног тржишта рада, било дерегулацијом или новим законским решењима (попут легализације агенцијског запошљавања), био је стратешки циљ неолибералног погледа на економију. Флексибилност тржишта рада вишезначан је и вишенаменски појам. У зависности од циља који се флексибилизацијом жели постићи, у литератури се углавном издвајају следећи облици флексибилизације: нумеричка (екстерна); функционална (интерна), финансијска (флексибилност зарада), и временска (флексибилност радног времена) (Николајевић, 2020; Pribranić, 2014).

Нумеричка или екстерна флексибилност односи се на могућност послодавца да лако манипулише обимом радне снаге (најчешће оног дела радништва без сталног радног односа) сходно производним захтевима и потребама компаније. Овај „прилагодљиви“ део радне снаге као резултат нумеричке флексибилизације претежно се ангажује у једнократне сврхе јер представља мањи трошак за фирму од стално запослених (Kalleberg, 2003: 155). Поред тога што екстерна флексибилизација омогућава лакше прилагођавање потребама на тржишту, омогућава послодавцима и генерисање већих профита или умањење цене крајњег производа због смањења трошкова рада и обавеза послодавца према радницима. У стручној литератури препознаје се још и као менаџерска способност да се путем нових облика запослења (атипично и привремено запошљавање) отпусте или замене стари радници чија су знања и вештине застарели.

Функционална или интерна флексибилизација подразумева одржање постојећег нивоа запослености што се најчешће постиже прерасподелом постојећих радних капацитета. Послодавци могу премештати запослене са једног задатка на други, или са једног одељења у друго зависно од потражње у датом тренутку. Интерна флексибилизација подразумева могућност реорганизације радне снаге како би се прилагодили новим захтевима на тржишту, новим технологијама или да би се боље искористили расположиви људски ресурси. Овакав вид флексибилности подразумева широки спектар радних задатака карактеристичних за конкретан посао, омогућавајући и креирајући интерна тржишта рада и подстицаје за преквалификацију запослених чиме се охрабрује хоризонтална и вертикална покретљивост унутар компаније (Pribranić, 2014: 115–116, Regini, 2003: 16, Kalleberg, 2003: 154).

Флексибилност зарада односи се на слободу послодавца да прилагођава зараде запослених у складу са променама на тржишту рада, односно, потискивање колективних уговора и законски прописаних зарада што онемогућава послодавце да креирају зараде сходно односу понуде и потражње конкретног посла (Regini, 2003: 17). Флексибилност зарада претежно се односи на питање управљања разликама у платама, односно, у којој је мери ово питање препуштено послодавцима, а у којој је мери предмет институционалне регулације.

Најзад, темпорална (временска) флексибилност подразумева могућност прилагођавања количине утрошеног рада у складу са цикличним или сезонским потребама компаније, или пак са променама у процесу потражње. Пре-

тежно обухвата промену броја радних сати у току дана, недеље или године кроз следеће аранжмане: 1. рад у сменама, 2. прековремени рад, 3. флексибилно скраћено радно време, и 4. недељни или годишњи распоред радног времена (Исто: 17).

Значајно је указати и на противречности наведених врста флексибилности које неретко могу спутавати једна другу. Тежња ка одређеном типу флексибилизације (попут нумеричке или флексибилности зарада) може угрозити имплементацију других типова флексибилизације (попут темпоралне и функционалне) (Pribanić, 2014; Regini, 2003: 20). Неретко се дешава да компаније примењују различите праксе флексибилизације на различите групе радне снаге стварајући поделе (сегментацију) на тржишту рада. Један од најутицајнијих модела компаније која примењује флексибилне праксе и објашњава поделу радне снаге понудио је Џон Аткинсон (John Atkinson). Поменути модел се у литератури најчешће назива „основа-периферија“ и „микро дуално тржиште рада“ чиме се недвосмислено ставља нагласак на постојање сегментације радне снаге унутар компанија које примењују флексибилне стратегије. Са једне стране, постоји „основни“ део радне снаге сачињен од трајно запослених (са стандардним радним уговорима), високо школованих и обучених за рад у компанији са могућношћу доношења одлука и организовања радника на „периферији“. Са друге стране, „периферна“ радна снага представља једнократно запослене са нестандардизованим радним аранжманима, изразито малим степеном аутономије у раду и неретко у потпуности зависних од захтева који долазе из „основе“ (Kalleberg, 2003: 157). Док су за основну групу (стално и сигурно запослени) типичне функционална и временска флексибилност, за секундарни радни контингент (несигурно запослени на привременим пословима) карактеристична је нумеричка флексибилност и флексибилност зарада. Овакав је “рецепт” једно време био значајна одлика јапанских компанија, премда је поменути модел временом губио на значају због немогућности компанија да и основном контингенту радништва гарантује сигурност запослења (Regini, 2003: 20–21).

Основна интенција неолибералних реформи тржишта рада огледа се у отклањању строгих институционалних заштита које су красиле период кејнзијанизма. Неолиберали су сматрали да је тржиште рада ослобођено крутих државних уредби респонзивније на тренутне и варијабилне интересе капитала и представља основ економског раста што последично гарантује људима запослење кроз извесност послова.

Инсистирање на дерегулацији тржишта рада и препуштању радне снаге законима понуде и потражње праћено је негативним последицама по саме раднике. Калеберг (Kalleberg, 2003: 156) запажа да су примена флексибилних радних пракси и система запошљавања исходовале подизањем продуктивности и учинка кроз умањење трошкова повезаних са ангажовањем радне снаге. Међутим, негативне последице повећане флексибилизације ређе су наглашаване, али нису занемарљиве и безначајне. Примери негативних импликација подразумевају повећање несигурних и атипичних радних уговора, као и повећање сегментације радне снаге. Постоје и критике етичке природе коју је на

ефектан начин образложио још Карл Полањи (Karl Polanyi) у свом делу Велика трансформација. Аутор (Polanji, 2003: 81) недвосмислено критикује виђење по којем се радна снага може сагледати попут робе зависне од тржишних сила, истичући да је рад неодвојив од појединца који га обавља. Начин на који тржиште располаже радном снагом директно утиче на физички и психички живот људи, њихово благостање и могућности. Из тог разлога, утицај неолиберализма на тржиште рада нужно је сагледати не само кроз бенефите по економију и привредни раст, већ не занемарујући и перспективу како неолиберално организовано тржиште рада утиче на остале сфере друштвеног живота и субјективно благостање.

Закључна разматрања

Неолиберализам као сет политика намењених организацији социоекономског простора добија на значају након стагфлационе кризе 1970-их година. Међутим, интелектуални корени неолиберализма који су теоријски припремили појаву неолибералних политика развијају се знатно раније. Друштво Мон Пелерин од 1947. године улаже значајне интелектуалне напоре у развој неолибералне доктрине, док су његови чланови настојали да делегитимишу не само планску привреду комунистичких држава већ и „контролисани капитализам“ држава које примењују кејнзијанистичку доктрину. Неолиберална доктрина је сваки облик државног интервенционизма или економског планирања сматрала непожељним јер нарушава економски баланс који „слободна“ тржишта гарантују. Стога је неолиберална доктрина инсистирала да држава треба минимизовати своју улогу у економији (било путем прерасподеле или регулације), да приватно власништво и приватна иницијатива буду основни покретачи економског раста, као и укидање свих трговинских баријера са циљем ефикасног функционисања тржишта. Као крајњи исход неолибералног учења развијен је сет политика којим је требало реструктурисати и оснажити економију. Након 1980-их, од доласка владе Маргарет Тачер у Великој Британији и Роналда Регана у Сједињеним Америчким Државама, имплементација поменутих политика постаје глобална, било вољом политичких елита било нуждом зарад обезбеђивања прекопотребних зајмова или репрограма дугова. Сет препоручених неолибералних политика углавном је обухватао приватизацију јавних предузећа, либерализацију трговине, дерегулацију економије и редукцију јавне потрошње.

Неолиберални заокрет произвео је велике промене када је у питању тржиште рада мењајући сам садржај и форму радног односа. Главни циљ неолибералних реформи био је флексибилизација тржишта рада са намером фаворизације интереса капитала и омогућавања низа нових облика уговора о раду последично смањујући трошак радне снаге. Деретулација је представљала један од инструмената, премда не и једини, којим се желела подстаћи флексибилност тржишта рада. Она је претежно подразумевала повлачење или промену државних одлука у области регулације рада и редукцију загарантованих права

радника. Премда је дерегулација била средство за подстицање флексибилности тржишта рада, сама флексибилизација тржишта рада није унисона по свом карактеру нити је идентично спровођена у свим земљама. Облици флексибилности попут интерне, екстерне, темпоралне и флексибилности зарада комбиновани су на различите начине сходно законским могућностима (прописа) појединих земаља што је последично остављало конкретне и разноврсне последице на запослене. Иако је (историјски) имплементација неолибералних политика преvasходно била усмерена на подизање нивоа економске продуктивности и одржање тржишне равнотеже, неретко су се занемаривале друштвене последице њених реформи.

Литература

- Ban, C. (2016). *Ruling ideas: how global neoliberalism goes local*. New York: Oxford University Press.
- Berč, K., & Mihljenko, V. (2012). *Uspion i pad neoliberalizma – kraj jednog ekonomskog poretka?*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- Biebricher, T. (2019). *The political theory of neoliberalism*. Stanford: Stanford University Press.
- Čomski, N. (1999). *Šta to (u stvari) hoće Amerika*. Beograd: Institut za političke studije.
- Darendorf, R. (1995). *Economic Opportunity, Civil Society and Political Liberty*. United Nations Research Institute for Social Development, Discussion Paper No. 58. [https://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/\(httpAuxPages\)/AF2130DF646281DD80256B67005B66F9/\\$file/DP58.pdf](https://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/(httpAuxPages)/AF2130DF646281DD80256B67005B66F9/$file/DP58.pdf)
- Deakin, S., & Reed, H. (2003). „River crossing or cold bath? Deregulation and employment in Britain in the 1980s and 1990s“ In: *Why Deregulate Labour Markets?*. New York: Oxford University Press Inc.
- De Stefano, V. (2014). „A tale of oversimplification and deregulation: The mainstream approach to labour market segmentation and recent responses to the crisis in European countries“, *Industrial Law Journal*, Vol. 43, No. 3, 253–285, DOI: 10.1093/indlaw/dwu014
- Dumenil, G., & Levy, D. (2005). „The neoliberal (counter-)revolution“ In: *Neoliberalism: a critical reader*. London: Pluto Press.
- Esping-Andersen, G. Regini, M. (2003). „Introduction“ In: *Why Deregulate Labour Markets?*. New York: Oxford University Press Inc.
- Esping-Andersen, (2003). „Who is Harmed by Labour Market Regulations?“ In: *Why Deregulate Labour Markets?*. New York: Oxford University Press Inc.
- Friedman, M. (1992). *Kapitalizam i sloboda*. Zagreb: Globus, Nakladni zavod.
- Kalleberg, L., A. (2003). „Flexible firms and labor market segmentation: Effects of workplace restructuring on jobs and workers“, *Work and occupations*, Vol. 30 No. 2: 154–175. DOI: 10.1177/0730888403251683
- Kalleberg, L., A. (2011). *Good jobs, bad jobs: the rise of polarized and precarious employment systems in the United States, 1970s–2000s*. New York: Russell Sage Foundation.

- Kastels, M. (2000). *Uspón umreženog društva*. Golden Marketing, Zagreb.
- Kovačević, B. (2019). *Neoliberalna hegemonija*. Banja Luka: Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja.
- Mirowski, P. (2009). „Defining neoliberalism“ In: *The road from Ment Pelerin: The making of the neoliberal thought collective*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Николајевић, А. (2020). „Сигурност запослених на тржишту рада у Србији – радно законодавство и (де)регулација радних односа“. У: *Традиција, модернизација, идентитети X: Биланс транзиције у Србији и на Балкану*. Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу.
- Haralambos M., & Holborn, M. (2002). *Sociologija: teme i perspektive*. Zagreb: Golden marketing.
- Harvi, D. (2012). *Kratka istorija neoliberalizma*. Novi Sad: Mediterran Publishing.
- Hajek, F. (1998). *Poredak slobode*. Novi Sad: Global Book.
- Хајек, Ф. (2012). *Пут у ропство*. Београд: Службени гласник.
- Heydebrand, W. (2013). „Postbureaucratic organizations“ In: *Sociology of Work an encyclopedia*. Los Angeles: SAGE.
- Palley, I., T. (2005). „From keynesianism to neoliberalism: shifting paradigms in economics“ In: *Neoliberalism: a critical reader*. London: Pluto Press.
- Pribranić, D. (2004). „Fleksibilizacija tržišta rada“. U: *Pravnik*. Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu. 38. 2 (79), 111–127.
- Polanji, K. 2003. *Velika transformacija*. Filip Višnjić, Beograd.
- Regini, M. (2003). „The Dilemmas of Labour Market Regulation“ In: *Why Deregulate Labour Markets?*. New York: Oxford University Press Inc.
- Sedláček, T. (2011). *Economics of good and evil: the quest for economic meaning from Gilgamesh to Wall Street*. New York: Oxford University Press.
- Steger, B., M., & Roy, K., R. (2010). *Neoliberalism: a very short introduction*. New York: Oxford University Press.

Aleksandra Z. Nikolajević

NEOLIBERALISM AND LABOUR MARKET FLEXIBILIZATION

Abstract: Political, economic and social changes after the 1980's that are viewed as a result of the development of neoliberal doctrine and the implementation of neoliberal policies represent the focus of this paper. Neoliberal doctrine highlights the importance of freedom, i.e., liberating society from state interventionism which is characteristic of not only socialist, but also of the Keynesian doctrine. By introducing these conceptual premises, neoliberal doctrine paved the way for the implementation of neoliberal policies, which usually implies the abolition of state regulation of

economic activities, the privatization of public companies, trade liberalization, the reduction of budget expenditure and the welfare state. Pointing to the changes in the labour market which are influenced by the neoliberal turning point is the main aim of this paper. Neoliberal protocol implied significant institutional reforms in the form of reducing the protectiveness of labour legislature and promoting greater dynamism of the labour market, while neoliberalization of the labour market mostly referred to demands for deregulation and flexibilization of the labour market (demands may or may not be interconnected). The above-mentioned initiatives are not solely a result of the neoliberal point of view that the existing legal provisions protect workers too much or treat certain groups of workers unjustly, but these provisions also have a detrimental impact on economic production, thus preventing employers from adapting fast enough to external changes. As a result of demands for increasing economic competitiveness, deregulation and flexibilization have become preferred methods through which states are trying to restructure their own labour markets.

Keywords: neoliberalism, neoliberal policies, deregulation, flexibilization, labour market